

გოზე 1995: Göze E. *Peyami Safa – Nazım Hikmet Kavgası*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1995.

გოქსუ ... 1999: Göksu S. Timms E. *Romantic Communist: The Life and Work of Nazım Hikmet*, London: Hurst & company, 1999.

გურსელი 2001: Gürsel N. *Dünya Şairi Nazım Hikmet*, İstanbul: Can Yayınları. 2001.

ეიხენბაუმი 1987: Эйхенбаум Б. *О литературе. Работы разных лет*, Москва: Советский писатель, 1987.

ერთურქი 2011: Erturk N. *Grammatology and Literary Modernity in Turkey*, Oxford University Press, 2011.

იაკობსონი 1978: Якобсон Р. *Работы по поэтике*, Москва: Прогресс, 1978.

ფრომი 2007: Фромм Э. *Анатомия человеческой деструктивности*, Москва: Аст, Хранитель, Мидград, 2007.

ქაღალანი 2008: Kaplan M. *Şiir Tahlilleri II – Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Ankara: Dergah Yayınları, 2008.

შკლოვსკი 1990: Шкловский В. Б. *Гамбургский счет. Статьи, Воспоминания, Эссе*. Москва: Советский писатель, 1990.

ჰიქმეთი 1967: Хикмет Н. *Автобиография*, «Вопросы литературы», 1967. №11, Москва, 1967

ჰიქმეთი 1976: Hikmet N. *Yazıları*, İstanbul: Koza Yayınları, 1976.

ჰიქმეთი 1987: Hikmet N. *Sanat ve Edebiyat üstüne*, İstanbul: Bilim ve Sanat, 1987.

ჰიქმეთი 1993: Hikmet N. *Konuşmalar*, Yazılar 6, İstanbul: Adam Yayınları, 1993.

Mzia Jamagidze

Georgia, Tbilisi

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

Colonialism and Myth of Lazy Man in Georgian Folklore and Literature

There are several pieces of Georgian Folklore and Literature telling about lazy characters but among them „Natsarkekia” tale is especially popular. The character type of Natsarkekia has especially been popular since 1980s when the Georgian publicist writer Guram Asatiani tried to define Georgian national character and identity in his famous essay „To the Origins”. This paved the way for a broad discussion and argument

over the topic among the literary circles. Georgian critics linked Natsarkekia to the national identity and identified it with the Georgian national character traits

According to the Postcolonial theory a colonizer always tries shape inferior self- reflexive stereotypes in the consciousness of colonized nations. The present paper analyzes the stereotype of „lazy Georgian man” and its possible links to the Russian colonial policy. It is studied how the Georgians understood the policy of the colonial power , how they built the resistance ideology and how the stereotype of the „lazy Georgian man” is represented in Georgian literature.

Key words: Colonialism, Georgian tale, Stereotype, National identity.

მზია ჯამაგიძე

საქართველო, თბილისი

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

კოლონიალიზმი და ზარმაცი კაცის მითი ქართულ ფოლკლორსა და ლიტერატურაში

ქართულ ფოლკლორში არაერთი ზარმაცი გმირი პერსონაჟი არსებობს, თუმცა ქართულ სოციოკულტურულ სივრცეში განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობს „ნაცარქექია“. ქართულ სინამდვილეში ზღაპრის პოპულარობაზე მიანიშნებს ის გარემოებაც, რომ მწერლობაში არსებობენ მისი ლიტერატურული პროტოტიპები, შექმნილია პიესები და სპექტაკლიც დღემდე პოპულარული და აქტუალურია ქართველი საზოგადოებისათვის.

ნაცარქექიას ტიპაჟმა, როგორც კვლევის ობიექტმა განსაკუთრებული ინტერესი და აქტუალობა შეიძინა გასული საუკუნის 80-იან წლებიდან, როდესაც გურამ ასათიანმა თავის პუბლიცისტურ წერილებში „სათავეებთან“ სცადა ქართული ხასიათისა და იდენტობის განსაზღვრა, რამაც ფართო დისკუსიასა და მსჯელობას დაუდო სათავე ქართულ სალიტერატურო წრეებში. როგორც ჩანს, კრიტიკოსი დაეყრდნო არა საკუთრივ ზღაპარს, რომელშიც ნაციონალური კონტექსტი არ იკითხება,

არამედ გიორგი ნახუცრიშვილის პიესას „ნაცარქექია.“ ეს პიესა გასული საუკუნის 30-იან წლებშია დაწერილი. აღნიშნულ პიესაში ნაარქექიას ტიპი ქართულ ნაციონალურ იდენტობასთან არის დაკავშირებული და წარმოადგენს ისეთ ხასიათს, რომელიც მართალია, ზარმაცია, სამაგიეროდ, მოხერხებულობის წყალობით, ყოველთვის აღწევს მიზანს და იმარჯვებს. ვფიქრობთ, სწორედ ამ პერიოდიდან ნაცარქექიას ხასიათის თვისებებს დაუკავშირდა ნაციონალური ხასიათიც¹. თუმცა რადგან სიზარმაცე მაინცდამაინც სახარბიელო თვისებას არ წარმოადგენს, მით უმეტეს, როცა ნაციონალური იდენტობის მარკერად მივიჩნევთ, კრიტიკოსები შეეცადნენ ამ თვისების გარკვეულ ინტერპრეტაციას, ასე ვთქვათ მის გაკეთილშობილებას². მაგალითად, გურამ ასათიანი შეეცადა ნაცარქექიას სიზარმაცე განეხილა არა უბრალოდ მცონარობად, არამედ ე. წ „ფილოსოფიურ სიზარმაცედ“ „ეს ფილოსოფიური სიზარმაცე... შეუძლებელზე მუდმივი ოცნებით შემუშავებული გამოუსწორებელი რომანტიკოსის ხვედრი. სიზარმაცისა და ბაქიობის გარეშე ვის რა ჯანდაბად უნდა თქვენი ნაცარქექია? მერამდენე საუკუნეა, რაც ქართველი კაცი გულიანად დასცინის თავის თავს, სიცილით კვდება, მწარედაც ქირქილებს, როცა თანამემამულეს ასეთ რამეებზე წაასწრებს და მაინც რაღაც გულს უჩუყებს, რაღაც არ ეთმობა ამ თავის სამარცხვინო სისუსტეებში. ეს „რაღაც“ გულის გულია მათი. ღმერთმა ნუ ქნას, ჩვენს სულში (სხვათაგან წრფელად აღმტაცი) პედანტური აკურატობა გამჯდარიყოს, ისე რომ ერთი მისხალიც აღარ შეგვრჩენოდეს ამ „უნიადაგო“ ოცნებისა ან ცხოვრებას მთლიანად ამოეკვეთოს ჩვენს ხასიათში ქადილის უნარი“ (ასათიანი 2002: 306). საინტერსოა აკაკი ბაქრაძის გამოხმაურება გურამ ასათიანის ამ მოსაზრებაზე წერილში „მკვახე შემახილი“. მისი აზრით, ნაცარქექიას სიზარმაცე და ბაქიობა ნიღაბია მისი ნამდვილი არსის დასაფარავად. ის დევს ჭკუით, გამჭრიახობით, მოქნილობით, ეშმაკობით სჯაბნის და სწორედ ეს თვისებებია მის ხასიათში არსებითი და არა ბაქიობა და სიზარმაცე. ისიც ნაცარქექიას ცხოვრებაში საქართველოს ისტორიულ ცხოვრებას ხედავს, რომ ქართველი იძულებული იყო მტრის მოსატყუებლად ზარმაცისა და ბაქიას ნიღაბი აეფარებინა. ზვიად გამსახურდია კი წერილში „მკვახე შემახილის ექო“ ნაცარქექიას ქართველ ოდისევსად მოიხსენიებს; ხოლო რაც შეეხე-

ბა, გრიგოლ ფერაძეს, ის ნაცარქექიას წმინდა გიორგის გვერდით განიხილავს.

თავისთავად ის ფაქტი, რომ სიზარმაცე მოხერხებულობით ჩანაცვლდა და ამგვარად დაუკავშირდა ნაციონალურ იდენტობას მიანიშნებს იმას, რომ სიზარმაცის, როგორც ხასიათის თვისების მიმართ გარკვეული მიუღებლობა ჰქონდა საზოგადოებას და პერსონაჟის სიზარმაცე, როგორც იდენტობის მარკერი უხერხულობის შემცველი იყო. ამჯერად ჩვენი მიზანია პოსტკოლონიალიზმის თეორიის პერსპექტივიდან განვიხილოთ „ზარმაცი ქართველის“ სტერეოტიპი და ვიმსჯელოთ, ხომ არ უკავშირდება აღნიშნული სტერეოტიპის ფორმირება რუსულ კოლონიზატორულ პოლიტიკას.

პოსტკოლონიალიზმის თეორიის ფუძემდებელი ედვარდ საიდი თავის მნიშვნელოვან კვლევაში „კულტურა და იმპერიალიზმი“ (1993) კოლონიზებული ქვეყნების (ახლო აღმოსავლეთის, ინდოეთის, კარიბის ზღვის ქვეყნების) გამოცდილებას განიხილავს და მიიჩნევს, რომ ამ ქვეყნებში პირდაპირი კოლონიზატორული პოლიტიკური კონტროლის დასრულების შემდგომაც ეკონომიკური, პოლიტიკური და ზოგჯერ სამხედრო დომინაცია კვლავ გრძელდებოდა კულტურული ჰეგემონიის სახით. მისი დაკვირვებით, მართალია, „პირდაპირი პოლიტიკური კონტროლი ქრება, მაგრამ მაინც ნარჩუნდება ეკონომიკური, პოლიტიკური და ზოგჯერ სამხედრო დომინირება, რასაც თან ახლავს კულტურული ჰეგემონია, რომელიც დასავლეთიდან სემანტიზდება და გავლენას ახდენს პერიფერიულ სამყაროზე“ (საიდი 1994: 249). საიდი იმოწმებს სეიდ ჰუსეინ ალატასის წიგნს „ზარმაცი ადგილობრივების მითი“ (1977), იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ შექმნა ევროპულმა კოლონიალიზმმა „ზარმაცი ადგილობრივების“ სტერეოტიპი მალაიზიელებში და ეს იყო ადგილობრივ გარემოში კოლონიური იდეოლოგიის მეშვეობით განხორციელებული ერთ-ერთი ყველაზე მძლავრი შეტევა მალაიზიელების წინააღმდეგ. „ზარმაცი ადგილობრივების“ იდეის ფორმირების მიზანი იყო ეს სტერეოტიპი მუდმივად ფუნქციური სახით ყოფილიყო ცოცხალი და შენარჩუნებული ადგილობრვ გარემოში. ალატასის მიხედვით, თავისუფლების მოპოვების შემდგომი პერიოდის მალაიზიელებში კოლონიზატორული ეკონომიკური დომინაციის

ფორმები კვლავ აგრძელებდა ფუნქციონირებას და მცდარი/ცრუ ცნობიერების ფორმირებას, რომელიც რეალობას დამახინჯებული ფორმით წარმოადგენდა, რომ ადგილობრივი იყო ზარმაცი და უუნარო. საიდი ასევე განიხილავს სხვა კოლონიზებულ ქვეყნებში ამგვარი დომინაციის შედეგად ფორმირებულ სტერეოტიპებსაც. მაგალითად, რომ ინდოელი ყოველთვის ცდება, მორალური სიმტკიცე არ გააჩნია და შესაბამისად, ჩამოყალიბდა „ინდოელი ბარბაროსის ცნება“, ამის მსგავსად ფორმირდა სტერეოტიპი, რომ ზოგადად აღმოსავლელებს არ შეეძლოთ სიმართლის თქმა, იყვნენ მატყუარები და ვერ აზროვნებდნენ ლოგიკურად, ხოლო ამათ საპირიპიროდ, ჩრდილოეთ ევროპელი იყო ენერგიული, ქმედითი, აქტიური, გონიერი, ჭკვიანი და ა.შ. საიდის დაკვირვებით, თვით დასვლური კაპიტალიზმის მთავრი კრიტიკოსი კარლ მარქსიც კი დანებდა იმ აზრს, რომ არასდროს შეიცვლებოდა აზიურ სოფელი, მათი სოფლის მეურნეობა ან მათი დესპოტიზმი (საიდი 1994: 151). ასე რომ პოსტკოლონიალიზმის თეორიაში კოლონიზატორული დისკურსისთვის ტიპურია იმგვარი წარმოდგენა, თითქოს ადგილობრივი“ სუსტია, უძლურია, სიზარმაცისკენ მიდრეკილია და არ აქვს უნარი, თავად შექმნას საკუთარი განვითარებისათვის საჭირო გარემოებები. „ეს აღქმა მუდმივად განმეორებადი თემა იყო „სხვის“ დასავლურ რეპრეზენტაციაში. ამის დასტურად მაკაუ მუტუა იმოწმებს შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის ანგარიშის დასკვნას, „ახლა უკვე თითქმის უნივერსალურად აღიარებულია, რომ თავიანთი რესურსების ანაბარა დატოვების შემთხვევაში, მკვიდრ მოსახლეობას გაუჭირდება დამლიოს დაქვემდებარებული ეკონომიკური და სოციალური სიტუაცია, რაც გარდაუვლად ტოვებს მათ მოწყვლად ჯგუფად ექსპლუატაციისთვის“ (მუტუა 2019:155).

ჰომი ბჰაბჰაც ასევე მიიჩნევს, რომ კოლონიზატორი ყოველთვის ცდილობს, კოლონიზებული სუბიექტიგან შექმნას დისკრიმინაციული სტერეოტიპული იდენტობა. ამგვარი სტერეოტიპები ეფუძნება სისტემატიზებულ თეორიულ პოლიტიკურ ცოდნას, რომელიც ჰეგემონური რეპრეზენტაციის მეშვეობით მთლიანად ანაცვლებს ადგილობრივი ცოდნას და კულტურას ან ცდილობს, შეცვალოს ადგილობრივი კოლონიზებული ცოდნა მისთვის ხელსაყრელი პოლიტიკური ცოდნით (ბჰაბჰა 2003: 42).

ბჭაბაჰს მიხედვით, ამგვარი კოლონიზატორული პოლიტიკის შედეგად ბრიტანულ სივრცეში შეიქმნა სტერეოტიპები, როგორცაა „შავი მაიმუნი“ (ფერადკანიანის აღსანიშნავად), „მატყუარა აზიელი“ – და. ა. შ. ვფიქრობთ, ამ თვალსაზრისით, ქართული გამოცდილებიდან შეგვიძლია დავასახელოთ სწორედ „ზარმაცი ქართველის“ სტერეოტიპი შ. მე-19 საუკუნის 50-იან წლებში ეს სტერეოტიპი უკვე შიდა სივრცეშიც დამკვიდრებული გახლდათ, რისი დამადასტურებელიცაა ამ პერიოდში შექმნილი ქართული ლიტერატურული ტექსტები. (მაგალითად, გიორგი ერისთავის პიესები („გაყრა“, „ძუნწი“ ილია ჭავჭავაძის „კაცია ადამიანი!“ და სხვა). ამ ნაწარმოებების პერსონაჟებზე დაკვირვებით, შესაძლოა ვთქვათ, რომ ქართულ სოციოკულტურულ სივრცეში ამგვარი დისკრიმინაციული სტერეოტიპები უკვე ფორმირებულია და მწერლები მათი აქცენტირებით ცდილობენ მათ დარღვევას, თუმცა საინტერესოა, რომ ისინი, მართალია, ახდენენ პრობლემის აქტუალიზებას, მაგრამ არ სვამენ კითხვას „რატომ“, „რამ განაპირობა ქართველის სიზარმაცე“ ან „როგორ გახდა ქართველი ზარმაცი“. მათთვის უპირატესი მიზანი მკითხველისთვის უფრო იმის ახსნაა, თუ რა შედეგებს იწვევს სიზარმაცე, უმოქმედობა, უმოძრობა, განათლების მიღების სურვილის ნაკლებობა და ა.შ.

ვფიქრობთ, ამ თვალსაზრისით, „რატომ“ და „როგორ“ კითხვებზე პასუხების მოძებნაში მეტად გვეხმარება მე-19 საუკუნის საზოგადო მოღვაწის ვასილ ველიჩკოს პუბლიცისტური წერილები „კავკასია: რუსული საქმე და ტომთაშორისი საკითხები“. ველიჩკოს წერილებიდან ჩანს, რომ რუსული კოლონიზატორული პოლიტიკა მიზანმიმართულად ცდილობდა სწორედ ამგვარი დისკრიმინაციული სტერეოტიპული თვითრეფლექსია დამკვიდრებულიყო ადგილობრივ სოციალურ ცნობიერებაში. ველიჩკოს წერილებში იმპერიული რუსეთის პოლიტიკის რამდენიმე მნიშვნელოვან საკითხზეა ყურადღება გამახვილებული. თუმცა სანამ უშაულოდ რუსულ პოლიტიკაზე ისაუბრებს ეხება ზოგადად კოლონიალიზმის გავლენებს ადგილობრივი სოციუმის ცნობიერებაზე. მისი დაკვირვებით კავკასიაში და მათ შორის საქართველოშიც ნაციონალური ხასიათის ფორმირებაში არა მხოლოდ რუსულმა კოლონიზატორულმა პოლიტიკამ, არამედ აღმოსავლურმა იმპერიების პოლიტიკურმა მმართველობამაც

მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. მაგ. „ადგილობრვ გუშინდელ მემზოხე ფეოდალს, ხარბ ადმინისტრატორს, ყაჩაღს, მოღალატეს, სასჯელის სანაცვლოდ, შეიძლებოდა ერთ წამში მოეპოვებინა პატივი და ძალაუფლება, თუ დააკმაყოფილებდა აზიელ მზრძანებელს ლამაზი ქალით, ცხენით, განძეულით ან უზრალო მარჯვე პირფერობით“. მისი აზრით, სწორედ ამან განაპირობა ადგილობრივებში „ვიწრო მოარლი და სუსტი პრინციპულობის“ ჩამოყალიბება. ცხადია, ამგვარ ატმოსფეროში მოხვედრილ ადამიანს დიდი ძალისხმევა სჭირდებოდა, რომ არ დაქვემდებარებოდა ამგვარი სისტემის გამზრწნელ ზემოქმედებას (ველიჩკო 2007: 15).

ველიჩკოს მიაჩნია, რომ პოლიტიკური მართვის სისტემა განაპირობებს ნაციონალური ხასიათის გარკვეული თვისებების ჩამოყალიბებას და რუსული პოლიტიკა შემუშავებული იყო იმგვარად, რომ ადგილობრივი ქართველის ცნობიერებაში კოლონიზატორისთვის მისაღები იდენტობები ჩამოყალიბებულიყო. საინტერესოა, რა ბერკეტებს იყენებდა ამისთვის რუსეთის იმპერია. ერთ-ერთი გახლდათ კოლონიზატორის ინტერესებს მორგებული ეკონომიკური სისტემის შექმნა. როგორც ველიჩკო ამბობს „ვორონცოვს ესმოდა ამიერკავკასიაში რუსი ვაჭრების და კაპიტალისტების მოზიდვის სახელმწიფოებრივი აუცილებლობა, მაგრამ თბილისში ამგვარი სახის პირველი წარუმატებელი მცდელობის შემდეგ ეს აზრი უარყო და დაიწყო სომეხი ვაჭრებისა და მრეწველების დახმარება. გაუხსნა ასპარეზი გასამდიდრებლად უღვიძებდა რა თაოსნობის სურვილს. იგი აძლევდა მათ იჯარას, ადგილებს მაღაზიებისა და ქარვასლებისათვის თითქმის ძალით იზიდავდა მათ ხელსაყრელი თვითშემოქმედებისათვის“ ამგვარი პოლიტიკის შედეგად ბუნებრივია, კაპიტალი მთლიანად მათ ხელში მოექცა. მატერიალური სიკეთის საპირწონედ კი ეთნიკურად ქართველებს სანაცვლოდ საკუთარი წარჩინებულობის აღიარება შესთავაზა და მათი გვარები ე. წ. „ხავერდის წიგნში“ შეიტანა. ანუ ადგილობრივ ქართველ წარჩინებულ ფენას ჰქონდა გარკვეული სტატუსი, თუმცა სხვა მატერიალური სიკეთეების შექმნა, რაც ამ სტატუსის მატარებელ პირს, როგორც წესი, უნდა ჰქონოდა, არ შეეძლო. ველიჩკოს შეფასებით, მაღალი წოდების ხელოვნურად გამრავლებით ვორონცოვმა სათავე დაუდო მათ გაღატაკებას. ამას კი მოჰყვა მათი პრესტიჟის სრული დაცემა.

არსებობს ისეთი ვარაუდიც, რომ ეს ვორონცოვის მხრიდან იყო არა შეცდომა, არამედ პირიქით, შორსმჭვრეტელო პოლიტიკა, რომელიც მიზნად ისახავდა ყველაზე ძლიერი ადგილობრივი ელემენტების დასუსტებას (ibid:19-20).³

კიდევ ერთი ბერკეტი, რასაც კოლონიზატორი რუსეთის იმპერია იყენებდა კოლონიზებულ სოციალურმათათვის ხელსაყრელი იდენტობებისა და ცოდნის ფორმირებისთვის, გახლდათ საგანმანათლებლო პოლიტიკა. საგანმანათლებლო სისტემა, არ აწვდიდა შესაბამის ადეკვატურ პრაქტიკულ ცოდნას მოსწავლეებს. ველიჩკოს მიხედვით, „მშრალი წიგნიერი ცოდნისაგან იტანჯებოდნენ ბავშვები, ამ წიგნების ცხოვრებისთვის ამკარა გამოუსადეგარობით“ (ibid: 22). ბუნებრივია, ამგვარი გარემო, რომელშიც მთელი სახელმწიფო სისტემები მუშაობს იმისთვის, რომ ადგილობრივი პრაქტიკულ ნიადაგს მოსწყვიტოს, ყალიბდება უფუნქციო სოციალური ფენა, რომელიც ვერ ახერხებს არსებობისთვის აუცილებელ პრაქტიკულ საკითხებს თავი გაართვას და მათი მოქცევა გარკვეულ სტერეოტიპებში, როგორცაა „ზარმაცი“, „დარდიმანი“ ან სხვა მარტივდება. ამდენად, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მე-19 საუკუნეში რუსეთის იმპერიულმა პოლიტიკამ მიზანმიმართულად შექმნა ამგვარი დისკრიმინაციული იდენტობა და „ზარმაცი ქართველის“ სტერეოტიპი.

საიდის მიხედვით, იმპერიალიზმის მიზანი და სურვილია, რომ კოლონიზებულ სივრცეში მცხოვრები საზოგადოება დაქვემდებარებულ კაცობრიობად გარდაქმნას და თუ ეს შეძლო, მაშინ კოლონიზატორი გარდაიქმნება უჩინარ მწიგნობრად, რომელიც მუდმივად იკვლევს ე. წ „სხვას“ და ამავე დროს დაჟინებით წარმოადგენს მათ, როგორც ევროპულ ცივილიზაციასთან კონტაქტის შედეგად გაუმჯობესებული პრიმიტივების ხასიათს, ჩვეულებას, წესს და ა.შ. საყურადღებოა, რომ საიდის აზრით, ამგვარ მიდგომებს იზიარებდნენ თვით დასავლური კაპიტალიზმის კრიტიკოსი მოაზროვნეები კარლ მარქსი და ფრიდრიხ ენგელსიც კი. ორივე პოლიტიკური ბანაკი ეყრდნობოდა ორიენტალიზმის სრულად დაშიფრულ დისკურსს აღმოსავლეთის, აზიისა და აფრიკის შესახებ, როგორც სტატიკური, დესპოტური და მსოფლიო ისტორიისთვის შეუსაბამო რეგიონებისა. საიდს მაგალითად მოაქვს, რომ ენგელსმა ალჟირელ მავრებს, უწოდა „მოკრძალებული

და მხდალი რასა“. მიიჩნევდა, რომ ისინი იყვნენ „სასტიკები და შურისმაძიებლები“, ხოლო მორალური თვისებებით ძალიან დაბლა იდგნენ. ასე რომ საიდის მიხედვით, ყურადღებამისაქცევია, რომ დასავლური კაპიტალიზმის კრიტიკოსები და სოციალიზმის იდეოლოგებიც ასევე ეყრდნობიან კოლონიზატორის მიერ შექმნილ სტერეოტიპიზებულ ცოდნას ზარმაცი ადგილობრივების შესახებ, და ქმნიან თავიანთ თეორიებს კოლონიზებულთა უმეცრებისა და ცრურწმენების შესახებ (საიდი 1994: 168).

ამის გათვალისწინებით საინტერესოა, როგორ აგრძელებს ზარმაცი ქართველის სტერეოტიპი ფუნქციონირებას საბჭოთა კავშირში, რომლის იდეოლოგიის ფუნდამენტი ასევე მარქსიზმი იყო. ქართულ მწერლობაში გასაბჭოების საწყის ეტაპზე შექმნილ ლიტერატურულ ტექსტებზე დაკვირვება ცხადყოფს, რომ იმპერიული რუსეთის კოლონიზატორული მართვის მოდელი და ადგილობრივ კოლონიზებულთა იდენტობის სტერეოტიპები იმეძვიდრევა საბჭოთა სისტემამაც, რაც ცხადად ჩანს პოლიკარპე კაკაბაძის პიესაში „ყვარყვარე თუთაბერი,“ რომელიც 1928 წელს არის შექმნილი. თუ როგორ ხდება დომინანტი სოციალურ ცხოვრებაში ზარმაცი და უსაქმური ქართველი, ასევე ცხადად იკითხება მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობაში „დამპატიჟე“, რომელიც ასევე 1928 წელს, გასაბჭოების საწყის ეტაპზეა შექმნილი. მოთხრობაში ნათლად ჩანს, რომ მიუხედავად სოციალური სისტემის რადიკალური ცვლილებისა, ის მოდელები, რაც იმპერიული რუსეთის მიერ პოლიტიკური დომინაციის მოპოვებისთვის გამოიყენებოდა, ფუნქციური რჩება საბჭოთა სინამდვილეშიც. მოთხრობის მიხედვით, ჩანს რომ გლეხს კვლავ არავინ არაფერს უხსნის. ყოველთვის „სადაც რაღაც ხდება“ მოდიან „ის კაცები“ და თან „ვიღაც მოჰყვებათ“ და ამ სადანღაცედან მოსული ხალხის მიერ ყოველგვარი განმარტების გარეშე დაგეგმილი და განსაზღვრული რეალობის მიღება უწევს თევდორეს. ასე მოუყვანეს თევდორეს მიწის და სახლ-კარის მონახვერე. „სად, როგორ, ან ვინ იანგარიშა, ან რაღა ეს ბიჭი მოუყვანეს, ან რატომ თვითონ თევდორეს არ აარჩევინეს – არავინ იცოდა, ან იცოდა, მაგრამ თევდორეს არ უთხრეს“ (ჯავახიშვილი 1928). მონახვერე ზედმეტსახელად დამპატიჟეა, მისი ხასიათის თვისებები თანხვედბა ნაცარქექიას თვისებებს. ზარმაცია, მუშაობა არ ეხერხება „ბაღ-ბოსტნის საქმი-

სა იმდენივე იცის, რამდენიც თევდორემ ზღვაოსნობისა. – ჯერ თოხი არ მჭერია ხელში, არც დანა და არც ნიჩაბი, – იკვეხნის ოქროპირი და მისი ნაკეთები ხუთჯერ ნაკლებია განაფუჭებზე. ამიტომ გაფუჭებას ისევ იოლი საქმე ან უქმად დგომა და ხეტიალი სჯობია. თუ მოსარწყავია რამე, თოხზე დაებჯინება და იქამდე შესცქერის ღრუბელს ან წეროს, სანამ წყალი იქაც არ გადავა, რაც მოსარწყავი არ არის. თუ მოსათოხნია, ოციოდეჯერ გაჰკრავს, ამდენჯერვე გამოჰკრავს, მერე თავს ჩაჰქინდრავს და გახევდება. თუ გასამარგლია, ან მოსაკრეფი, ან დასარგავი, ძლივს-ძლივობით დაილუნება, ასწლოვან ბებერივით აკვნესდება, რამდენჯერმე ხელს მოაცაცუნებს, შემდეგ გაიშოტება, კოდალა ცხვირს ცას მიაბჯენს და აღილინდება“, სამაგიეროდ მოხერხებულია „არხეინად იყოს პატიოსანი მუშაკი: დამპატიჟე იქ არის, ყველას კარგად იცნობს და ყოველი ხვრელის გასავალ-გამოსავალიც იცის. და გამჭრიახი მონახევრე დილით საღამომდე იმ ხვრელებში დამკრება, ემძაკურად დაგებულ ქსელებს ჰხევს და შეშინებული მებაღე ყველგან „ჩისტად გამოჰყავს“ (ibid), თუმცა ამ შემთხვევაში უმთავრესია, რომ თევდორე, რომელიც რეალურად მშრომელ ფენას წარმოადგენს, კვლავ დაჩაგრულ, დისკრიმინირებულ პოზიციებშია, ხოლო დომინანტი ფენა იქმნება ოქროპირისნაირი პერსონებისგან, რომლებსაც პირადი მოხერხებისა და უნარებით წყალობით შეუძლიათ არაფერი აკეთონ, თუმცა ისარგებლონ გლეხის შრომით და მის ტვირთად იქცნენ.

რუსუდან ჩოლოყაშვილის მოსაზრებით, „ზღაპრის გმირის ბუნება ერის ხასიათის გასაშიფრად არ გამოდგება და არც მისი ისტორიის ავბედითობაზე ამბობს რამეს, რადგანაც ის ტიპობრივი სახეა ყველა ხალხის ფოლკლორული გმირისა. მითუმეტეს რომ ზღაპრის გმირი ადამიანი არ არის და ის გენეტიკურად ღვთაებრივი წარმომავლობის არსებაა“ (ჩოლოყაშვილი 2004: 173). ვფიქრობთ, ჩვენი მსჯელობიდანაც ჩანს, რომ ნაცარქექიას, როგორც ტიპის ნაციონალურ იდენტობასთან დაკავშირება და მისი სიზარმაცის ნებისმიერი პოზიტიური აღქმა და ინტერპრეტირება, თავისთავად ხელს უწყობს კოლონიზატორული დისკურსის გავლენის გაზრდას და ძალაუწებურად ამ დისკურსის მსხვერპლის პოზიციაში გვაყენებს.

შენიშვნები:

1. მართალია, მე-19 საუკუნის ქართულ მწერლობაში ნაცარქექიას სახე გვხვდება, თუმცა მისი აღქმა მაინც არა ნაციონალურ იდენტობას, არამედ ადგილობრივი სოციალური ფენის გარკვეულ წარმომადგენლებს მიემართება და არ განიხილება ზოგადნაციონალურ სახედ. მაგალითად, აკაკი წერეთელი მე-19 საუკუნის დასაწყისის ქართველ ინტელიგენციას და წარჩინებულ ფენას „ნაცარქექიას“ სახელით მოიხსენიებს პიესაში „ჩვენი ნაცარქექიები ანუ ორი ვირის თავი“ (1868), „ზღაპარი“ (1862) და ა. შ. ხოლო რაც შეეხება ილია ჭავჭავაძის „კაცია ადამიანს“, მართალია, ავტორი სიზარმაცეს ნაციონალურ თვისებად წარმოაჩენს, მაგრამ მასთან ეს მახასიათებელი კონკრეტულად ნაცარქექიას პერსონაჟთან არ არის დაკავშირებული. მე-19 საუკუნის მიწურულს 1897 წელს არის შექმნილი ასევე აკაკი წერეთლის პოემა „ნაცარქექია“, პოემა რამდენიმე ზღაპრის სიუჟეტის შერწყმად და მასში ნაცარქექიას თვისებებიდან არსებითი, რომლის აქცენტირებასაც ავტორი ცდილობს, არის გულუბრყვილობა და მიაშიტობა. განსხვავებით აკაკი წერეთლის ადრინდელი ინტერპრეტაციებიდან, ამ პიესაში ნაცარქექიას ნეგატიური აღქმის პოზიტიურით ჩანაცვლების მცდელობა ჩანს. ნაცარქექიას პოზიტიური აღქმა 20-ე საუკუნეში უფრო დომინანტური ხდება. გიორგი ნახუცრავისილსიუელ პიესაში „ნაცარქექია“ ეს ტიპაჟი უკავშირდება არა საზოგადოების პრივილეგირებული ფენის წარმომადგენელს, რომელიც უფუნქციობით და საკუთარი პრივილეგირებული პოზიციების გამო გაზარმაცებულია და არაფრისმკეთებელი, არამედ გლეხს, რიგით ქართველს, რომელიც მოხერხებულობით გამოირჩევა და ამ თვისებით ყოველთვის აღწევს მიზანს. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დროითი თვალსაზრისით, ამ პიესაზე ადრე, 20-იან წლებში შექმნილი კოტე მყაშვილის ლექსიც ნაცარქექიას შესახებ, თუმცა როგორც კრიტიკოსები მიიჩნევენ, ეს ლექსი საზოგადოებრივ აღქმასა და ცნობიერებაზე ზეგავლენას ვერ მოახდენდა, რადგან მივიწყებული გახლდათ და მხოლოდ ზვიად გამსახურდიას პუბლიცისტურ წერილში „მკვახე შემახილის ექო“ მოხსენიების შემდგომ მოხდა მისი აქტუალიზება.

2. აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ნაცარქექიას, როგორც საკუთრივ ზღაპრის პერსონაჟს, ქართველი ფოლკლორისტიები რუსუდან ჩოლოყაშვილი და ზურაბ კიკნაძე მითოსური წარმომშობის პერსონაჟად მიიჩნევენ. მათი მოსაზრებით, ნაცარქექიას კერიის მცველის ფუნქცია აქვს. ბუხრის წინ ჯდომა და ნაცრის ქექვა ერთგვარი რიტუალია, რომლის მეშვეობითაც ის ბარაქისა და კეთილდღეობის მოზიდვას ცდი-

ლობს ოჯახში. რუსუდან ჩოლოყაშვილის მოსაზრებით, ნაცარქექიას ზღაპარი დაახლოებით ძველი წელთაღრიცხვის VI-V ათასწლეულებშია ჩამოყალიბებული. ნაცარქექია „უფრთხილდებოდა ოჯახის წმინდა ცეცხლს და ზრუნავდა ოჯახის ფუძის ანგელოზზე. მისი მისია იმდენად დიდი იყო და მნიშვნელოვანი ოჯახისთვის, რომ სწორედ ის ხდებოდა პასუხისმგებელი თავის თავზე აეღო ოჯახის „განტევების ვაცის“ ფუნქცია [...] იღებდა რა საკუთარ თავზე ოჯახის ცოდვებს, ისე რომ თითქოს არც კი იცოდა, სად უნდა წასულიყო და მხოლოდ შემდეგ მრავალჭირნაზი და განახლებული დაბრუნებულიყო სახლში“ (ჩოლოყაშვილი 2015: 78). ზურაბ კვიციანი მოსაზრებით, ნაცარქექია ფილოსოფიურად მოაზროვნე ტიპია „ასე ზის კაცი კერიაში – სახლისა და სამყაროს შუაგულში და იჩხრიკება და მას ნაცარქექიას ეძახიან; მისი ქცევა გარეშე თვალისთვის ისევე დაცლილია აზრისაგან, როგორც ნაცარი – ცეცხლისაგან. მაგრამ ნაცარქექიამ ცნობიერად თუ ქვეცნობიერად იცის, რომ ნაცრის ჩხრეკა ცეცხლის არსის, მისი საფუძვლის ჭკრეტის სიმბოლოა. ის ხილულში უხილავს ეძებს. მან იცის, რისი დანატოვარია ნაცარი და ნაცრიდან რას შეიძლება მისწვდეს მისი მჩხრეკელი“... (კვიციანი 2016).

რუსუდან ჩოლოყაშვილი ასევე აღნიშნავს, რომ „პერსონაჟის ეს დანიშნულება და სიკეთე, დროთა განმავლობაში, ზღაპარმავე დაივიწყა და ის გადააზრებულ იქნა როგორც კერასთან მიგდებულ უსაქმურად, ნაცრისმქექავ ფუჭ მთვინეზე, რომელსაც ბოლოს სახლიდან აგდებენ სიზარმაცის გამო (ჩოლოყაშვილი, ყველაშვილი 2015: 275-276). ამის გათვალისწინებით, ნაცარქექიას ზღაპარიც ასე იწყება „იყო ერთი ზარმაცი კაცი...“. ასე რომ პერსონაჟის სიზარმაცე მაინც მისი მთავარი მახასიათებელი თვისებაა როგორც ზღაპრების მიხედვით, ასევე მის ლიტერატურულ ინტერპრეტაციებში.

3. საინტერესოა ამ მოცემულობაში როგორ წესრიგდება კოლონიზებულთა დონეზე სოციალური ურთიერთობები. გიორგი ერისთავის პიესებიდან ჩანს, რომ მხოლოდ ის სოციალური როლები და ფუნქციები, რომელიც რუსული დომინანტური დისკურსის შედეგად კოლონიზებულთათვის განსაზღვრულია, არ აკმაყოფილებთ. ქართველები და სომხები იძულებული არიან ერთმანეთს დაუნათესავდნენ, რადგან სომეხს უნდა ქართველის წარჩინებულის სტატუსი, ხოლო ქართველს – ელემენტარული არსებობის შესაძლებლობა.

დამოწმებანი:

ასათიანი 2002: ასათიანი გ. *სათავეებთან*. ტ. II თბილისი: გამომცემლობა „ნეოსტუდია“, 2002.

ბაქრაძე 1990: ბაქრაძე ა. „მკვახე შემახილი“. წიგნში: *რწმენა: ლიტერატურულ-პუბლიცისტური წერილები*. თბილისი: გამომცემლობა „მერანი“, 1990.

ველიჩკო 2007: ველიჩკო. ვ. *კავკასია რუსული საქმე და ტომთაშორისი საკითხები*. თბილისი: 2007.

კიკნაძე 2016: კიკნაძე ზ. „ნაცარქექიას აპოლოგია“. თბილისი, 2016. <https://matiane.wordpress.com/2016/11/11/zurab-kiknadze-apology-of-natsarkekia/>

მუტუა 2019: მუტუა მ. „ველურები მსხვერპლები და მსხნელები: ადამიანის უფლებათა მეტაფორა“. წიგნში: *სამხრეთიც არსებობს*, წიგნი I. თბილისი: EMC, 2019.

ნახუცრიშვილი 1983: ნახუცრიშვილი გ. *პიესები*. თბილისი საქართველოს თეატრალური საზოგადოება, 1983.

საიდი 1994: Said E. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1994.

ჩოლოყაშვილი 2004: ჩოლოყაშვილი რ. *უძველესი რწმენა-წარმოდგენების კვალი ქართულ ხალხურ ზღაპრულ ეპოსში*. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“, 2004.

ჩოლოყაშვილი 2013: ჩოლოყაშვილი, რ. „ნაცარქექიას არქექტიპული გააზრებისათვის“. *ლიტერატურული ძიებანი*, XXXIV. თბილისი: 2013.

ჩოლოყაშვილი ... 2015: ჩოლოყაშვილი, რ. ყველაშვილი, ი. „ნაცარქექია გამარჯვებული საქართველოს სიმბოლო აკაკი წერეთლის შემოქმედებაში“. IX საერთაშორისო სიმპოზიუმის ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები: ტრადიცია და თანამედროვე მწერლობა (სიმპოზიუმი ეძღვნება აკაკი წერეთლის გარდაცვალებიდან 100 წლისთავს) მასალები. ნაწ. 2. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი. თბილისი: 2015.

ჩოლოყაშვილი 2015: ჩოლოყაშვილი რ. *ზღაპართმეტყველებიდან სიტყვიერებმდე*. თბილისი: გამომცემლობა „ნეკერი“, 2015.

ჯავახიშვილი 1928: ჯავახიშვილი, მ. *დამპატიყე*. 1928.

http://www.nplg.gov.ge/ebooks/authors/mikheil_javaxishvili/dampatije.pdf